

ПРОЛОГ

Портрет годувальниці Джессі Лайтфут

Коли Джессі Лайтфут промовляє, її рот — крихітний отвір у мишачій пичці — розтуляється.

Це не зовсім рот, а лінія, щілина, хвиля плоті, що всмоктується всередину. Складно сказати, що входить у нього і що виходить звідти. Важко відрізнити нешкідливий рот від пащі упира або рота оракула. Достатньо лише одного розтискання щелеп — він стає чимось зовсім іншим, відкриваючи горбистий пейзаж, рожеву каменю на небі кольору слонової кістки. Усе залежить від моменту. Простий позіх посеред застілля — і це вже занурення в безодню, у темне лігво бійні, царство гиді, з якого бризкає сік укусів, від якого тріщать кістки та хрящі. У разі гострого болю або неминучої небезпеки вигляд рота, звісно, інший: пароксизм розширюється, губи готові розколотись, гострі зуби про всяк випадок оголені. Що ж до чорного тла отвору, то воно стає ребристим від вібрацій зойку, що виривається, наче етер, і приєднується до неба, щоб гуркотіти разом із ним. Рот такий мінливий, такий балакучий, це уста всього людства, одні на всіх, що містяться в кожному. Таємниця.

Що може сказати рот Джессі Лайтфут тепер? Тепер, коли вона, безсмертна, застигла на полотні? Одного дня її зуби цілком можуть стати кращими за м'ясо навколо них. Рот, «з'їдений», як шкірка, тоді буде оголений, вічно розтулений — верхня щелепа відкрита, різці виставлені напоказ. А може бути навпаки — із засмаглою від жорстких зубів шкірою, ротом зі шкіри бегемота чи корови. Інша ймовірність полягає в тому, що волога нижня щелепа повільно набирає обертів і врешті-решт випльовує кілометрові губи, товсті, як язик. Ні! Тільки не це! Не рот Джессі Лайтфут! Годувальниця художника, його матір, назавжди зависла на гойдалці дитинства. Купається в океані зелені. Оголена богиня з розтуленим ротом щоночі розповідає кожному, хто слухає, що таїться між сітками полотна, що виявила та приховала зерниста фарба. Вітер пам'яті віє від портрета годувальниці, який художник віддав у вічність. Вона й досі хукає на поранену дитину, що лежить на соломі, щоб зігріти її. На дитину, скривавлену батьком, яка пройшла через ненависть, перш ніж приєднатись до неї. Якій знадобилось ціле життя, щоби втекти від батога.

ПЕРША ТРАГЕДІЯ

БАТЬКО

НЯНЯ

Здається, я знову там, відчуваю, як дощ б'є по моєму плащу, як вода просочується в кістки, коли вхожу у двері Кеннікорт-гаусу, відрекомендовуючись мокрою мишею містеру та місис Бекон: «Джессі Лайтфут, я прийшла працювати нянею...». Не встигла я закінчити вітання, як мої діряві черевики почали вивергати всю ірландську багнюку, яку я набрала на дорогах, забруднюючи килим у великій залі Кеннікорт-гаусу. Не можу передати, як мені було соромно, «соромно, як тій киці, яка щойно з'їла канарейку», як казала моя мама! Запевняю вас, я не зволікала, а зірвалась і побігла до дитячих кімнат, на які вказували слуги, що слідували за мною, наче тіні, щоб стерти мої помилки. Я кажу про передпокій, про те, що ви змушені шкандибати, як слимак, до коридору, перш ніж нарешті зможете зняти ці кляті черевики. І кого я бачу на порозі? Двох маленьких хлопчиків, крихітних і гарненьких, наскільки це можливо: один стоїть, інший сидить на підлозі. Харлі мчить стрімголов, як шалений, а мій малюк Френсіс повзе до його ніг, розбризкує слину на паркетну підлогу й витирає її своїм животиком. Це прекрасна дитина, я не можу в це повірити — очі, як у ягняти, личко кругле, як яблучко. І такі щічки! Але будьте обережні, цей малюк — це щось, він ніколи не дивиться вниз. Коли простягає до мене руки й просить: «Хочу на ручки, няню!», то знає, чого прагне, кажу вам, і не варто чекати, що

він здасться. Френсіс стоїть біля моєї ноги й терпляче вичікує, коли я зламаюсь. І, звісно, я погоджуюсь. Ношу його, іноді навіть годинами. Він такий милий, цей малюк, такий чутливий. Якщо хлопчику легше від того, що я ношу його, то чому б і ні? Зі мною він спокійний, дуже ласкавий, обіймає мене ручками за шию, кладе голівку на плече. Ви б бачили, яке тут життя! Діти ні на що не мають права, їх пасуть нагорі, як тварин, та й то в задньому крилі. Малюки ледве впізнають своїх батьків, коли бачать їх за чаєм чи недільним обідом. Вони покликані, щоб посміхатися гостям. Батьки потискають дітям руки, наче незнайомим, і повертають їх мені, немов чумних. Ах, ці люди не виявляють жодних почуттів! Інколи думаю про ніжність пана до його собак, про ласку, якою він їх щедро обдаровує.

Повертаючись до історії про взуття, скажу, що я розлютилася, адже до наступного дня була змушена позичити інші чевіки зі стайні. А ті конюхи мені зовсім не подобаються, о ні! Вони грубіяни й мудрагелі. Завжди пхають носа в чужі справи й ховаються за куцями. А коли дорікаєш їм, ще й кажуть, що це собаки. Ну, зі мною вони так не роблять. Я виросла в Англії, у Корнуоллі, у містечку Берлоун, тож не маю наміру вчитися манер у місцевих. Насправді, спершу мені було важко звикнути до Ірландії — зміна повітря й інші особливості, — але заробітна платня, яку мені пропонували, була більш ніж справедливою, і не було необхідності крутити носом. Я сказала собі: «Якщо їм потрібна няня, то буду нею, чому б і ні? Допоки вони не очікують, що я годуватиму дітей своїм грудним молоком, — я все ще дівчинка! — усе добре».

Я ще не розповідала вам про Кеннікорт-гаус. Боже мій, це такий добре облаштований розкішний будинок! Вісімнадцять кімнат та ще й флігелі. Яка зміна атмосфери для мене! Коли приїхала туди 1911-го, то вже мала двадцять років досвіду роботи покоївкою в Лондоні (і так, міс Лайтфут ще була незайманою). Можете собі уявити? Майже ровесниця містера Бекона — Капітана, як ми його називаємо. Він капітан у відставці, у якого тепер є хобі — полювання та перегони. Я кажу про

Капітана, довбаного пуританина, який сміється, коли його спалюють! Він забороняє все в будинку — алкоголь, і те, і се. Але це не заважає чоловікові бути розлюченим християнином, справжнім звіром, який постійно бешкетує і шаленіє, виливаючи докори й отруту на своїх синів і весь світ. З його рота, нутрощів вилазить пекло. Він геть гнилий ізсередини. І все ж диявол має гарний вигляд: лебединий у своїй елегантності, завжди з краваткою на комірці, міцний, як дуб. Неабиякий аферист, коли пізнаєте його ближче. Ця людина має всі вади світу. Капітан запальний, забіяка, та й до того ж ставить гроші на перегони. Власне, коли я кажу про його кошти, то маю на увазі, зауважте, придане Мадам, саме тому він одружився з нею, паскуда. Цей чоловік висмоктує з неї все, навіть борги залишає. Ах, прекрасний шлюб, коли бачиш таку молоду Мадам з цим зловісним старим лисом! Що за марнотратство? Неважко збагнути, чому її кузина не захотіла вийти заміж. Треба мати міцні нерви, щоб терпіти цю тварюку. Справжній деспот: усі стоять перед ним, тримаючи палець на швах штанів, і чекають, коли ті розійдуться, коли все трісне, якщо вони не будуть поважати накази й дотримуватись суворих графіків, які він нав'язує. Ураган, буря. Завжди горланить або кусається, грікий (це м'яко кажучи) і поганий. Поганий. Ніхто не робить нічого доброго, нічого вартісного. Усі вони невдахи, усі в лайні, окрім Мосьє-Капітана, Мосьє-кінного тренера. Жоден із товаришів, навіть з іподрому, не витримує дистанції, і він завжди закінчує розмову суперечкою з ними, або ж ті самі йдуть, виснажені до краю. Через це Капітан злиться ще дужче на них, на всіх, на Бога і його створінь: коли хочеться, коли наштотується на крісло й пошкоджує палець на нозі, коли здається, що черевики погано начищені, що гірчиця стирчить на його вусах, що торба спорожніла, а жертва інертна, і тоді ніщо не зупиняє тирана, крім власної втоми. А Мадам велично спокійна й незворушна. Допоки в домі все «бездоганно» і він дозволяє їй розважати всіх своїх розкішно вбраних друзів, жінці байдуже, що відбувається. І як, на вашу думку, Мадам має

поводитися з такою зброєю, як Капітан? Ви скажете мені, що, судячи з того, що вам розповідаю, у нього зараз, мабуть, дуже гучно дзвенить у вухах, чи не так? Так цьому тирану й треба, він заслужив на це.

Знаєте, коли я отримала роботу в Кеннікорт-гаус, то не мала жодного уявлення, куди їду, що відбувається в Ірландії. Розумієте, мене набагато більше цікавило сходження Георга V на трон, ніж ірландські чвари або байки про картоплю. Звісно, у Лондоні розповідали історію про шепелявого, який згубив себе, намагаючись підірвати Вестмінстерський міст, і ми добряче посміялись, але на цьому все й закінчилось. Також я нічого не знала про англійців з Ірландії, які оселилися в графстві Кілдер, і про великі маєтки, де вони розводили скакових коней. Досі пам'ятаю, як Мадам сказала, коли я приїхала: «Міс Лайтфут, ми тут вороги». О, так — протестанти, та ще й англійські. Найгірший вид. Будинки грабують, підпалюють, зокрема й стайні, повні коней. Усе пропало. І ви думаєте, що хлопці з «Шинн Фейн»¹ не проти? Ні, вони не проти! Поїздка до сповіді наступної неділі — і, здається, їх це вже не турбує. Ах, їхній добрий Господь поблажливий. Він не надто придивляється до родоvodu своєї пастви.

У Кеннікорт-гаус ми як олені в день відкриття полювання: не перетинаємо кімнати, не озираючись у різні боки. Мадам постійно повторює мені: «Міс Лайтфут, ніколи не повертайтеся спиною до вікон і завжди залишайте штори опущеними». Якщо говорити про життя в замку, то ми живемо, як вівці біля дверей хліва. Мадам навіть переконана, що один зі слуг у будинку (наприклад, пан Муді) — борець за незалежність, замаскований під дворецького, і що тільки йому ми завдячуємо своїм виживанням (точніше, його любові до жінок у маєтку).

¹ Політична організація в Ірландії, заснована 1905 року. На початку 1970-х унаслідок розколу була утворена однойменна партія, що досі діє в Ірландії та Північній Ірландії, Ірландська республіканська партія лівого спрямування, що виступає за єдину Ірландію.

Ви розумієте, про що йдеться. Найменше, що можна сказати, це те, що треба бути обережними із сусідами.

Коли виходите з маєтку, усе те ж саме: ви ні з ким не розмовляєте, так би мовити, намагаєтесь не привертати уваги й не видавати жодної інформації, яка могла б бути компроматом. Капітан тероризує цим дітей, постійно розповідаючи про повстанців і наказуючи їм: «Якщо бунтівники прийдуть сьогодні ввечері, нічого їм не кажіть». Так, ніби діти становлять загрозу, ніби вони наміряються видати його, змусити заплатити цього батька-ката за злі вчинки. Капітан так любить змушувати їх плакати! Ніщо не робить його щасливішим, ніж сльози Френсіса і його важке дихання в ліжку. Хлопчик пітніє й задихається від астми, нестримно кашляє — блідий, як привид. Насправді Капітан хвилюється лише за коней. За своїх породистих коней. Він не ризикує тим, щоб їх відшмагали, як, наприклад, його синів ті кляті конюхи. Це коштувало б йому занадто дорого.

Що ж до Ірландії, то в регіоні коїться щось жахливе, англійці по шию в піску, чекаючи, поки приплив закінчить свою роботу, дороги заміновані, вибоїни повні бомб. У лісах навколо нас берези вкриті зеленими, білими та золотими прапорами «Шинн Фейн», які ніби насміхалися з нас і погрожували репресіями. Одного вечора Френсіс із дідусем потрапили в пастку борців за незалежність, застрягши в болоті Аллен. Вийшовши з машини в останню хвилину, вони почули вдалині голоси повстанців, які вітали себе й вигукували новини один одному: «Англійців спіймали!». Промені світла пронизали темряву. Френсіс стискає руку дідусю Сапплу — новому чоловікові Меймі. Старий змушує його бігти щодуху: вони не знають, скільки душ їх переслідують. Захеканий хлопчик вкладає всі сили в ноги, викидаючи їх перед собою, щоб утекти від чудовиськ, які розплющили поночі свої жовті очі. Тінь від зашморгу ката висить над селом, і йому здається, що трава й дерева біжать за ним, що зайці, лисиці й борсуки працюють на терористів, копаючи ями, у які він неодмінно провалиться. Нарешті спалахує

світло у вікні й відчиняються двері, у які вони так довго стукали. Надія. Але, вірите чи ні, господар озброєний до зубів. Він підозріло розпитує їх, поклавши пістолет на стіл, прискіпливо вивчаючи їхнє походження за акцентом. Потім, заспокоєний тим, що вони такі ж англійці, як і він, — їхній акцент гострий до кінчика язика — господар нарешті наливає дідусеві старого доброго віскі й пропонує їм кімнату та харчі. Запевняю вас, такі речі справляють на дитину незабутнє враження. Через кількадесят років, коли в його лондонській майстерні спалахнула лампочка, Френсіс одразу подумав, що це ІРА¹.

Насильство в Ірландії страшенно лякало його, викликало напади, змушувало задихатись. На додачу до цього були ще й коні та собаки, які здіймали пил. Вівці, корови, свині, птиця — щоденне жахіття для астматика посеред тваринницької ферми, у країні звірів і шерсті, яку він вважає більш загрозованою, ніж ікла. У Кеннікорт-гаусі довгі коридори ведуть прямо до стайні, де тварини — королі, які й беруть гору над нами, особливо над Френсісом. Нам доводиться бачити, як цей хоробрий хлопчик бореться, крізь дим свічок, згорілий порох, який вдихає, і ліки Поттера від астми, які майже не допомагають. Ми змушені бачити, як він задихається і приходять до нього з кожним вдихом, із кожною дозою морфію, від якої обличчя хлопчика наливається кров'ю. Нам доводиться бачити, як дитина живе без повітря, наче риба без води. Власне, саме через астму Френсіс не може ходити до школи. Його освіта була настільки хаотичною, наскільки це можливо з Лайонелом Флетчером — сільським священником і репетитором. Ні, він не поганий хлопець, навпаки, більше схожий на веселуна, який не просто п'є святу воду. Отець Флетчер піклується про маленький світ англійців в Ірландії, стрибає на коня і їде полювати на лисиць. Насправді, він хороша людина, але не з тих, хто вбиває релігію в голову

¹ *Ірландська республіканська армія* — воєнізовані рухи в Ірландії в ХХ і ХХІ ст., які боролися за незалежність Ірландської Республіки від Великої Британії з правом вільно формувати власну владу.

за допомогою Біблії. Отець Флетчер був дуже добрим до Френсіса, терплячим і навіть відданим, йому було боляче бачити, як Капітан знущався з хлопця, привселюдно обзиваючи дівчиськом, — але це не означає, що священник чогось навчив хлопчика... Він стверджував, що Френсіс уже занадто дорослий для латини та грецької. «Ти повинен вивчати їх із колиски або не вчити взагалі», — казав йому. Як вам таке? Нехай Бог мені пробачить, але я завжди думала, що в нього є кращі справи. Не зважаючи ні на що, треба визнати, що отець Флетчер таки викликав у хлопчика бажання читати. Після його смерті Френсіс ковтав усе, проводячи цілі дні перед книжковою шафою матері з великими шкіряними фоліантами в руках. Знаєте, він був єдиним, хто не ходив до школи, хто не мав друзів, окрім своєї кузини Діани. Френсісу було нелегко. Та ще й постійні переїзди батьків. Мсьє і Мадам весь час були в русі, збиваючи молоко на вершки. Щойно вони повернулись до Лондона, як вже планували їхати до Ірландії — постійно туди-сюди. І як можна очікувати, що діти будуть правильно зростати в такій атмосфері?

Під час війни, наприклад, ми опиняємося в Лондоні 1914 року, супроводжуючи Капітана, який усе ще марить величчю й хоче гратися в героя. Зараз йому вже далеко за сорок, але чоловік досі вважає себе молодим і хоче повісити на свою маринарку ще більше медалей. Звісно, усі знають про репутацію Капітана, яка переслідує його, як поганий запах, і в армії його негайно відправляють на гауптвахту. І на чії плечі це лягає, питаю я вас? Кому виривають бронхіальні трубки, не встигнувши й оком моргнути? На наші, певна річ. І на Мадам, і на слуг, і на дітей. Кожен, хто стає на шляху його ненависті, чвалає по калюжах його жовчі. На всіх нас, починаючи з малюка Френсіса. «Слабак, боягуз, дівчисько» — це страшні образи, які він спльовує крізь зуби. Наче самої війни було замало, так ще й тривали постійні перебої з електрикою, прожектори прочісували небо в пошуках ворожих бомбардувальників. Френсіс не міг спати ночами. «Дівчисько» сиділо до ранку з широко розплющеними очима, наче його повіки були

стиснути пінцетом або, що ще гірше, їх узагалі не було. Дві величезні блакитні кулі витріщались на стіну, ніби боялися, що вона от-от завалиться. Ночі проведені в страху перед ворогом, тим, хто стукає ззовні й хто ховається за дверима. Наляканий чудовиськом у будинку, проти якого нічого не може вдіяти. Треба сказати, що клятий Капітан вибрав правильний момент, щоб повернути нас до Лондона в розпал катаклізму.

Поговорімо про подорож. Тільки-но війна скінчилась, тільки-но Френсіс звик до нового життя, гасаючи вздовж озера Серпантин, спостерігаючи, як садівники згрібають листя в Гайд-парку, наче це була цапина борідка Всевишнього, як мусимо повертатись на католицьку землю. Ах, я була зовсім нещаслива. Тим більше, що Мсьє вирішив повернутися в той час, коли ті ірландські зуави¹ робили свою справу, коли всі ще думали про Великодне повстання. Щоправда, протримались вони недовго. Треба сказати, що ті лайдаки ні в чому не сумнівались. Вони захопили пошту, будівлю суду та бісквітну фабрику Якова й думали, що переможуть. Уявляю, як кондитери ховалися під тістом, щоб не потрапити під вибухи. Це, мабуть, було кумедно. Вони, ці клоуни, наробили чимало галасу за шість днів. Вас могли повісити як за вівцю, так і за ягня.

У будь-якому разі падіння однакове, мотузка міцно закладена під вухо й щелепу, а шия зламана — хрясь. Якби їм цього було достатньо! Але ні, ні! Їхні маленькі товариші продовжували в тому ж дусі. Після здобуття незалежності вони навіть почали вбивати один одного. Ви бачите весь цей безлад навколо, покидаєте одну війну й знаходите іншу. Проте ніщо з цього не заважає Капітану ходити на полювання на лисиць та змушувати свого «синочка» йти разом із ним, їхати на поні до посиніння, до смерті, поки він стріляє з рушниці, демонструє

¹ Військовослужбовці легкої піхоти у французьких колоніальних військах, частини якої формувалися здебільшого із жителів Північної Африки, а також добровольців-французів, а з початку ХХ ст. — на основі військової повинності.